DISPUTATIO INAUGURALIS MEDICA
DE
DYSENTERIA,

Quam
EX DECRETO GRATIOSISS. FACULTATIS MEDICÆ
IN ALMA VIADRINA
PRÆSIDE
VIRO EXCELLENTISSIMO
DN. CONRADO JOHRENIO,
PHIL. ET MED. U. DOCT. FACULTATIS SUÆ SENIORE & PROF. PRIM. p. t. DECANO,
PRÆCEPTORE ATQUE PATRONO PIE COLENDO,
PRO GRADU DOCTORALI
SUMMISQUE IN ARTE MEDICA HONORIBUS ET PRIVILEGIIS RITE ET LEGITIME CAPESSENDIS,
Publicæ Eruditorum disquisitioni
submittit
Ad Diem VIII. Aprilis Ann. M DCC XIII.
AUCTOR
FRIDERICUS DANIEL FARBER,
Detmoldiâ Lippiaco-Westphalus.

****

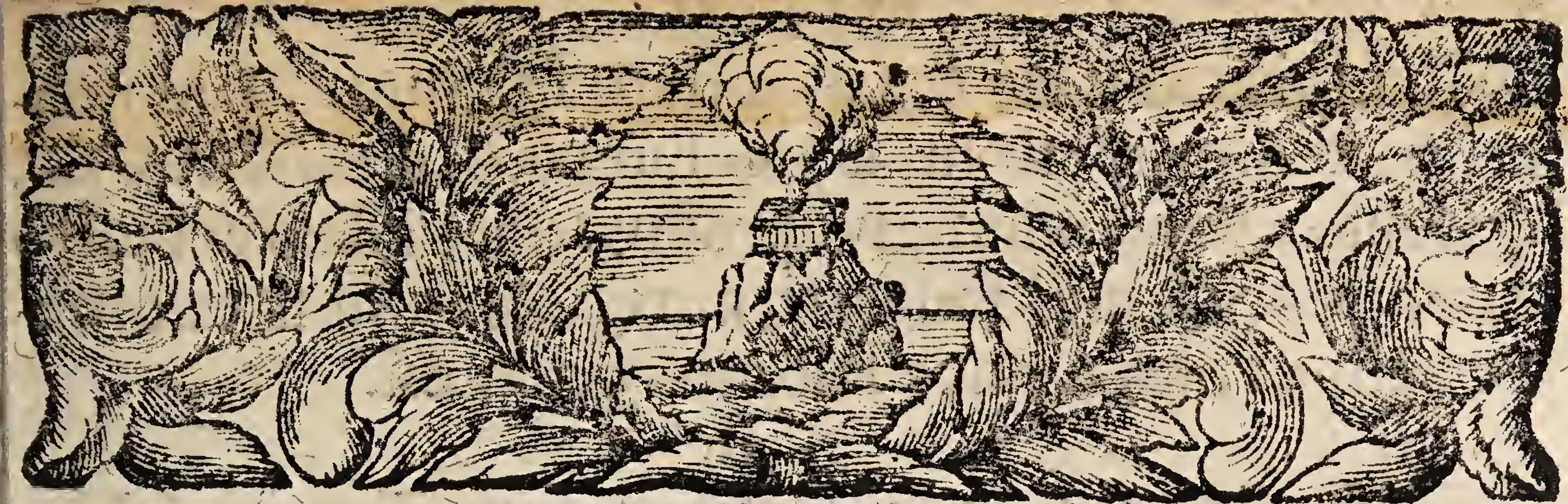
FRANCOFURTI AD VIADRUM,
Literis JOHANNIS CHRISTOPHORI SCHWARTZII.

Prooemium.

FLexuosa ac convoluta in anfractum intestina perperàm olim, *ut malorum in vitâ irritamenta*, susq; deq; habuit, damnavit, Gens Ægyptiaca. Hæc nimirum ductura exequias Nobilibus suis jam defunctis, dissecto apertoq; cadavere, exenteratum ecce! ventrem, in arcâ privatim repositum, attollens Solem testem invocat, uno ex libitinariis hunc in modũ parentante: *O Domine Sol, vosq; Dij universi! qui vitam hominibus largimini, me accipite, & Diis contubernalem futurum tradite. Ego enim Deos, quos mihi parentes commonstrarunt, semper pie colui, quamdiu in hoc seculo vixi, quiq; corpus genuerunt, semper honoravi: nec aliorum hominum quenquam occidi, neq; deposito fraudavi, nec aliud quidpiam inexpiabile malum admisi. Si vero, dum vivebam, aliquid, quod fas non erat, vel edendo, vel bibendo perpetravi, non per me peccavi, sed per ista: arcam digito ostendens, in quâ venter positus erat. Atque hæc locutus in fluvium eam conjicit, reliquum autem corpus tanquam purum condiens.* vid. *Plutarch. libr. Conviv. septem sapient. Porphyr. in quarto* περὶ ἀποχῆς *apud Petr. Petit. Miscell. Observ. L. I. C. VI. p. 24.* quibuscum conf. *Inscript. memorabil. Græc. Romæ in horto Barberino invent. apud. J. Spon. Miscell. Erud. Antiq. 118vam Sect. X. p. 371.* Vel enim intestina, licet officio situq; & formâ varient, nihil aliud esse putavit, quam tetra scybalorum hospitia & squalida sordium receptacula, vel eadem instrumenta agnovit (ut ex l. c. patet) perniciosa & occasiones luxuriantis

riantis gulæ, de insigni aliàs illorũ usu parùm vel nihil sollicita. Non curavit ita functiones ventriculi insignes, & proficuam tenuium intestinorum chyli ex eo per pylorum receptionem, nec scire voluit, admixtis in duodeno bile & succo pancreatico, per motũ peristalticũ continuas promotiones. Admirata certè haud fuit, nec ferè potuit subtilem ac egregium partis chyli subtilioris in venas lacteas introitum, sed scire saltem voluit magnam materiæ fœculentæ atque effœtæ quantitatem homini molestam, sed cujus facta collectio & excretio felix quam optabiles sint, quis ignorat? Porrò continent quidem intestina, æque ac ventriculus, irritamenta ad capiendum cibum, sed modicum, non superfluum ac supervacaneum, neque adeò etiam varium, undè pleraque corporis humani mala, seu morborum origo. Natura enim paucis contenta. Gulæ sc. immensæ invidia, & curiositas nimia hic culpandæ veniunt, citius & uberius tot morborum mala irritantes ac provocantes, paratis aliàs ad exequenda sua munera ventriculo & intestinis, nî vel quantitatis vel qualitatis materiæ obruantur vitiis, ubi tunc potius succumbunt intestina, quàm ut hujusmodi malorum esse queant irritamenta. Quæ mala cum numero varia sint, à quibus inter alias corporis nostri partes intestina etiam afficiuntur, singula verò considerare nimis longum foret, notabimus in præsens ex multis, non minus grave, quam fœdum *Dysenteriæ* malum; cujus pro virili examinando irritamenta videbimus, num ipsa intestina talia pronuncianda, an verò aliundè illa derivanda, & quænam potissimum huc expectanda sint; præmissuri interim & addituri, quorum præterea rationem præsens nostrum institutum postulare videtur. Faxit DEUS, ut feliciter, ita ex voto!

§. I.

DYSENTERIA, ſi vocis originem ſpectemus, ex pluribus componitur. Δὺς enim prima particula eſt, quæ nullibi copioſior, quàm in corporum noſtrorum affectibus obſervatur, denotans quidem ſæpiſſimè imperfectionem ex difficultate, exemplo δυσπεψίας, δυσχρίας &c. Sed quæ ſignificatio, quatenus in genere facilitati opponitur, & quatenus, qui difficili alvo laborant, difficulter; dyſenterici autem nimis facilè, quippe etiam inviti, dejiciunt, minus videtur conveniens; contradicente licet *Cælio Aureliano L. IV. c. 6. A difficultate*, inquit, *officii paſſio nomen accepit Dyſenteria.* Unde meritò *Scaligerum* ſecuti, *Comment. in Ariſt. Hiſt. de Animal. L. X. c. 43. p. 1122.* particulam δὺς non æquè hic difficultatem, ac morbi malitiam ſignificare pronunciamus. Hæc autem, cum peſſimum inteſtinorum ſtatum exprimat, copulatum ſibi habet proximum vocabulum ἔντερον inteſtinum, ab ἐντὸς intus, quia in internâ corporis parte

abdominis cavitate & capacitate sita sunt. Cui nonnulli addunt tertium τὸ ῥέειν fluere, q. d. διὰ τὸ ἐντὸς ῥεῖν, quo ipso etiam ipsum alvi profluvium, affectui nostro summe proprium indicari, nî rigidam nimis exercere velis crisin, medicè saltem verum est.

§. II.

Nomina alia, quæ sortitur, sunt *Tormina*, (*Non. Marcell.* dixit *Tormines p. m. 16. No. 5.*) quo Latinè expressit vocabulum *Cels. L. IV. c. 15.* eò quod dolore torqueat homines: *Passio dysenterica*, *Pallad. L. III. c. 31.* quemadmodum Dioscorides per περίφρασιν Δυσεντερικὸν πάθος appellat: *Rheumatismus cum exulceratione*, *Cæl. Aurel. l. c.* ἕλκωσις τῶν ἐντέρων *Exulceratio intestinorum*, *Galen. L. VI. de L. A.* Vulgò *Profluvium alvi cruentum*, *Fluxus alvi Dysentericus*. Nobis verò liceat *Dysenteriæ* in præsens, ut jam fecimus, vocabulo uti, quoniam hoc civitate jam dudum à Latinis donatum, sub quo omnes hæ recitatæ denominationes simul comprehenduntur, Medicis omnibus non potest non esse notissimum.

§. III.

Neque enim ab hujus usu nos deterret generalis illa, de quâ apud Galenum L. III. de Causs. Symptomat. gloriatur significatio, latè omni alvi profluvio, quodcunque fere sit, solis hæmorrhoidibus, quibus etiam nunc sua stat auctoritas, exceptis, cruento communis, quale v. gr. *spleneticorum*, *melancholicorum* & *dysenteriæ scorbuticorum nothæ*; it. quæ in *mensium suppressione*, *vel ulcere mesenterii*, *aut Pancreatis* observari solet; non excluso *Fluxu hepatico*, quem ex hepatis imbecillitate & atoniâ, sanguificatione falso adscriptâ, derivabant Veteres, excretione sc. sanguinis aquosi, tenuis, loturæ carnis instar animalium recens mactatorum. Sed cum usus

obti-

obtinuerit, ut propriè & ſpeciatim tantùm accipiatur pro vitio inteſtinorum, quo hæc eroſionis vulgò & exulcerationis poſtulantur, ac proindè fluxûs, cum dolore & torminibus, ſanguinolenti & muci albidi, plus minus purulenti, monuiſſe ſat eſt, eſſe hunc, qui modò conſiderationi atque exercitio noſtris ſubjicietur, eſſe, quem Germani vulgò vocant, Rothweh / Blutgang / Blutiger Aus- und Durchlauff & frequentisſimè, die Rothe Ruhr à Rühren comovere, miſcere, quo turbulentam fluidorum heterogeneorum mixtionem, vel commotionem, unicam fluoris hujus rubicundi cauſam, indicent.

§. IV.

Definimus autem nòs Dyſenteriam, quoad 1. in ea notamus dejectiones alvi frequentes. 2. Agmen ducunt dolores & tormina. 3. Ipſæ dejectiones non ſunt ſtercoroſæ, ſed nunc ſimpliciter mucoſæ, nunc intermiſtæ, nunc ſimpliciter ſanguineæ, (hinc alba & cruenta dicta) & ſic à Diarrhæâ, cum quâ initio ſæpè confunditur, Lienteriâ, Pasſione cœliacâ ac cholerâ ſe ipſam diſtinguit, quod ſit *Dejectio alvi frequens, torminoſa, mucoſa, plus minus cruenta.*

§. V.

Ex quâ patet definitione, duplicem omninò in omni dyſenteriâ morbum eſſe agnoſcendum, alterum *ſanguinis*, laborantis apoſtaſi, quatenus diverſæ ipſi inſunt indolis particulæ, omnium tamen vitæ, adæquatâ cuivis individuo proportione, conformes, tamdiu integrâ, quàm neutræ harum vel quantitate, vel qualitate, aut motu peccent; turbata verò, quoties, connubio hoc ſoluto, modò hæ modò illæ partes in dyſenteriâ ſerum ſeu mucus ad ſeceſſum diſponuntur:

tur: Alterum *inteſtinorum*, quatenus ſeditioſum hunc & à ſanguine ſecedentem excipiunt humorem, de quorum ſtructurâ, ſitu, connexione ac vaſis tam propriis, quam communibus, varia & curioſa hinc indè Anatomicorum conſulenda ſunt ſtudia atque obſervationes.

§. VI.

Jam verò, cum duplicia ab authoribus recenſeantur alia *tenuia*, *craſſa* alia, quæritur meritò, quænam fortasſis in hoc affectu afficiantur inteſtina? ubi ſunt, qui tenuia, alii, qui craſſa, alii, qui utraque affici contendunt. Utraque ſanè nunc ſeorſim nunc conjunctim affecta præterquam quod obſervaverint ii, qui ejusmodi cadaver artificioſæ ſectioni ſubjecerunt apud Bonet. in ſepulchret. Tom. I. L. III. S. XI. p. 853. ſ. adſunt quoque ſigna, quæ tum inteſtina ſimul omnia, ſi non tota, tamen ſingulorum partes, tum partem in ſpecie correptam loquuntur, hæcque denunciatur à dolore, loco doloris, tempore exitûs excrementorum & horum variâ miſtione. Inteſtina quævis pati, ſunt qui ex dolore lancinante undique, ſeu vago & ante excretionem ſentire atque colligere volunt. Tenuia laborare evincitur, ſi dolor præſens, intenſus, acutisſimus, vehementisſimus, non aliter ac videantur cultris hinc indè diſcindi aut quaſi aciculis pungi, idcircò quia gracilia ſunt, & ſenſu magis exquiſito prædita hæc inteſtina: Si circa umbilicum & regionem hypogaſtricam, ubi ilei & jejuni ſitus, hic magis eminet dolor: ſi tardior poſt dolores & tormina, ob longiorem à ſuperioribus inteſtinis ad anum viam, contingit excretio, & ſi in hâc ſtercus, ſanguis & mucus permiſta magis & confuſa invicem;

item

item excrementa nonnihil chylosa cum ramentis tenuioribus prodeunt, atque demum, si ad vomitum stimulantur ægri, propter partium vicinitatem, & magis anxiosi sunt, hincque medicamenta ἀνωτερικά, quod quidam addunt, gravius in curatione pondus habent. Econtrario crassa potius ægrotare intestina credere jubent dolor paulò remissior & nonnihil obtusior isque infra & juxta stomachum & utrinque juxta latera, maximè sinistrum, secundùm nempe coli ductum, & frequentior, quæ urget, egerendi cupiditas atque subsequens dejectio celeris atque subita, odore non adeò gravis. Accedit, ubi excrementa minus sunt confusa, sed potius adsunt vestigia certa & aperta, quibus cruor & mucus à se invicem distinguuntur, dum vel circum circa adhærent, vel leviter permisti interdum antè, nonnunquam statim post excremeuta exeunt, atque ubi tandem clysteres potionibus utiliores & magis salutares observantur.

§. VII.

Neque verò solùm intestina, sed & aliæ partes in dysenteriâ afficiuntur, quas inter nonnunquam ventriculus, pulmones, jecur, lien &c. ut exinde satis constet, intestina nunc per ἰδιοπάθειαν affici, quatenus materia acris & erodens vel in cavitate colligitur, vel in intestinorum substantiâ generatur; nunc saltem per συμπάθειαν pati, dum ex aliis partibus, imprimis massâ sanguinea eò mittuntur humores acres ac erodentes, aliàs sanè etiam per se lædi & unà etiam per consensum, quatenus sc. ab externâ causâ pituita intestinalis acris evadit, vel ipsa materia externa per se est acris & erodens, ac deinde propter factam

irritationem confluunt ex massâ sanguineâ & aliis partibus humores vitiosi & copiosiores.

§. VIII.

Ad caussam infaustæ hujus per sanguinem excretionis, s. Dysenteriæ, efficientem proximam, seu formalem, quod spectat, accusamus spiritus intestinorum substantiæ influos, motus peristaltici authores, excretionis proficuæ admodum naturalis promotores, qui in hoc affectu irritati locum majoribus copiis occupant, & qua quaversum inibi propulsi & nullibi quoque exitum invenientes motum adipiscuntur inordinatum, auctum & coactum, dolores torminosos creant serumque seu humores corruptos atque ipsum sanguinem à totâ circumeuntis sanguinis massâ ad cavitatem intestinorum invitant, sejungunt atque segregant. Hi enim prout actionum sanarum spontanei, ita etiam morbosarum inviti authores existunt, quemadmodum etiam præternaturalem horum spirituum impetum crebrior & convulsiva quasi indicat excretio. Hinc est, quod Veteres caussam immediatam proximam dixerint irritationem continuam facultatis expultricis intestinorum, quam Helmontius ejusque asseclæ per indignationem Archei intestinalis, à causis occasionalibus lacessiti, exprimunt; utrique, nî animati quid, aut ratione præditi subesse fingatur, in causâ nobiscum determinandâ convenientes.

§. IX.

Causam particularem seu universalem, quodnam sc. spiritibus in hoc affectu afferat motus horumque amicam ac suavem alioquin in statu naturali conjunctionem perturbet, relictis in medium ⊖e Chymicorum

rum

rum ſimulque Paracelſiſtarum reſoluto, Helmontii acore p. n. Archeum furiosè irritanti, Sylvii duobus pugilibus, bile & ſucco pancreatico & alterutro confuſo, Williſii ſuccis, nervoſo & nutritio, redundantibus, ſtante tamen ſuâ cuique opinione, determinamus *acre quodcunque internum*, inteſtinis, ut pertinaciter adhæreſcat, affixum, ut in tantum continuò pungat, vellicet, ſtimulet, arrodat, ut poſt ſufficientem factam excretionem ſolutio continui immineat, undè dolor & tormina, ut læſio per ſolutionem ipſam accidat, undè ſanguinis effluxus ſequitur. Atque ut exemplis ſimilibus hoc illuſtrem, notum eſt ac vulgare, quàm ii, qui juſtò acriora naribus admovent ſternutatoria, ob eximiam & crebrò præſentem, quam patiuntur, convulſionem, humorem copioſiorem ſubſequente ſanguinis fluxu emungant. Obſervatur non ſemel, ut purgatione ab imperitis exhibitâ, plusquam decet, acri, violenta inteſtinorum, qua ſpasmo afficiuntur, vellicatio fiat, quam denique hypercatharſis cruenta ſupervenit mala plerumque ac periculoſa.

§. X.

Acre autem hoc ſingulari qualitate præditum ſit oportet, non aliter ac cantharides peculiariter offendere ſolent veſicam urinariam. Acre ergò hoc in ſpecie erit, quod membranis inteſtinorum nervisque naturâ ſuâ inimicisſimum, hocque *acidum* eſſe quis negabit? Hoc enim quocunque errore ad inteſtina perventum membranas nervoſas pungit, vellicat, ita quidem, ut ad ſanguinis prodigentiam diſponat. Probant hoc ipſum mulieres hyſtericæ affectibus inteſtinorum ſpasmodicis obnoxiæ, quæ ob acres & acidos ſuccos, plus minus exagitatos, facilè graves dyſenterias incurrunt. Quibus

bus accenſendi prægresſi morbi ex acrimoniâ ſanguinis acidâ oriundi, quibus tanquam ſymptoma ſupervenit dyſenteria, id quod practici obſervarunt in variolis, morbillis, ſcorbuto, hæmorrhoidibus aliisque.

§. XI.

Enimverò, cum dyſenteria alia ſit ſporadica, communis alia, hæcque vel endemia, vel epidemica, diſtinctio hæc diverſitatem quandam cauſæ materialis poſtulare videtur. Quare primo loco notamus, in dyſenteriâ ſporadicâ acre hoc acidum *virtute* pollere *plus minus corroſiva.* Hinc eſſe aſſerimus, quod dolores irritatione ſuâ nimiâ eò majores, excretiones eò frequentiores, eroſione ſuâ vehementi excoriationes magis felices atque per has hocque ſaltem modo ſanguinis effluvia reddat. Oritur hæc vel ex ſucco pancreatico, per ſe tali, haud ſufficienter à bile temperato, ſeu eodem copioſiori, ab irritantibus purgantibus in inteſtina effuſo: vel dependet ab humoribus bilioſis, ſeroſis & pituitoſis. Hi enim quantitate & qualitate peccantes & ad inteſtina delati diutius illis adhærentes plusplusque depravantur, aceſcunt, exacerbantur, atque ſic exacerbationem, cauſâ præcipuè aliquâ accedente externâ, haud difficulter inducere, & vel ſoli, vel duo poſteriores cum bile mixti dyſenteriam producere poſſunt. Vel asſumuntur talia acria, acida, corroſiva, eaque aut ſubſtantiâ talia, aut rerum figurâ æqualium, aut corruptarum, aut in acorem peregrinum degenerantium.

§. XII.

Pertinent huc primò, præter *Venena*, Purgantia fortiora, quæ irritando acrius & vellicando inteſtina acrium ſuccorum ad ea derivationem promovent,

dyſen-

dysenteriam non rarò inferunt. 2do res toto genere præter naturam dictæ, à quibus licet rarissimè, dysenteriam subortam Authorum evincunt monumenta. Sic legimus relictam ab annuli aurei asperitate per jocum deglutiti, faciem alvi cruentam, & concitatam ab adamantibus impolitis, nec minutissimè tritis, malo dolo devoratis; ut & à solo vitro non ritè comminuto, dysenteriam. Corpora enim hæc singulari instructa angulorum acie intestina notabiliter incidunt, sauciant, perforant, quo etiam factum, ut supervenientibus postmodum febri & inflammatione, alterum quoque dictorum fluorum gravem reddiderint, ac mortiferum. Quibus addenda esse videntur rostella hamata vermiculorum alborum rubrorumque unà cum excrementis alvi (præsertim in dysenteriâ malignâ) quondam conspicuorum; it. rostra vermium nescio cujus omnia figuræ, acuminata ad pugendum & vellicandum apta, à quibus aliquandò, etiam ascaridibus, per intervalla dysenteriæ datæ caussæ mentio fit. Verum dubitamus, vermesne hic à dysentericis rejectis caussæ, an potius producti morbifici titulum mereantur, cui posteriori sententiæ eò facilius subscribendum, quò clariùs evadit, eorum ovula mollius non, nisi in rebus cubare corruptis & putridis, ubi potentiam explicandi sese evolvendique acquirunt. Horum præsentiam testantur quidem signa, quæ prostant, pathognomonica plerumque non incerta, sed qui post diligentem excretionem, vel intestinis & eorum muco tenaciter adhærentes, vel in globum velut condensati, rarò apparent. Ut probabile fiat inde, quicquid assumitur, quantocyus ad partem intestinorum affectam affluit,
 eâdem

eâdem etiam elabi celeritate, intactâ relictâ omni viſcoſâ & tenaci materiâ. 3tiò illa, quæ facillimè corrumpuntur, & corrupta, vel in corpore alterata & non ritè digeſta, intenſum acorem contrahunt, exque his fructus inprimis hortenſes, nimiâ quantitate ingeſti, pepones, melones, cucumeres, pruna rubra, & quam præ aliis vulgus deteſtatur, pruna cerea præcox (die Spillinge) Hinc attendenda ſcholæ Salernitanæ admonitio:

Autumni fructus caveas, ne ſint tibi luctus.

Quò porrò faciunt pinguia frequenter & copioſè ingurgitata, ut & dulcia facilè in liquamina corroſiva degenerantia, ſaccharum; it. cibi dulces & melliti in ſtomacho corrupti, hypochondriacis imprimis & hyſtericis moleſti, in quibus ſubjectis vitioſâ fermentatione vel nimis aceſcunt, vèl ſui commiſtione cum bile orgaſmum excitant, & inteſtina nimis movent. His annumerantur carnes putridæ, ex quarum eſu in Indiam orientalem navigantes Dyſenteriæ obnoxii facti ab hodæporicis commemorantur; carnes animalium caſſiâ fiſtulâ nutritorum in Ægypto, Novâ Hiſpaniâ & Indiâ potisſimùm orientali. Faciunt æquè damnum cruentum piſces ſemiputridi & caſei verminoſi, it. fungi; deteſtanda eſt Oſtrearum & piſcium marinorum valdè avida deglutitio, it. acrium nimisque ſalitorum ciborum eſus inſolitus, qui vellicante ac ſtimulante ſuâ vi inteſtinis dicam ſcribunt. Nec omni noxâ carere potulenta, loquitur communis ex asſiduis compotationibus, ex aquæ frigidisſimæ continuato potu, ex aceti auſteri & cereviſiæ novellæ nondum defæcatæ, vini etiam acidi & cujusvis malæ notæ, variorum item ex fructibus expresſorum,

muſti

musti vinosi, pyracei &c. usu nimio profluens sanguinis ex alvo cursus. Rarioris casus locum occupat dysenteria, quæ juxta authores nonnullos prius agnovit vinum in vase cupreo in puteum frigidissimum demersum; it. aquas valdè crudas aut minerali aliquo infectas, inque potum ordinariè vocatas; aquam, vinum seu acetum in plumbeo vase asservatum. Cui adjicitur, quæ ex aquâ ex nive liquatâ copiosiori haustâ, it. quæ ex acidularum abusu frequens, & nonnunquam insolens lethalis observata fuit. Atque hæ præcipuè sunt caussæ remotæ, quæ, sive errore externo, sive interno dysenteriam inferunt, ita dictam, benignam, in quâ peccat acidum acre, quoddum in intestinis intestina pungit atque vellicat, serum ac humores allicit, dum erodit atq; excoriat, hoc saltem modo sanguinis fluxum provocat.

§. XIII.

In epidemicâ autem dysenteriâ (endemiam non tango; eò quod regionibus nostris non sit communis, qualis illa Hybernorum, cujus meminit Sydenham in Opusc. & quam examinasse dicitur Borlassus Tract. de Hyberniâ, quamque de agro Tholossano confirmat Vorandæus de morb. Intest.) vices caussæ particularis seu occasionalis æquè quidem obtinet ⊖acidum, sed *penè acerrimum, intestinis specifico suo sapore maximè infensum, idque sub mole minimâ efficacissimum.* Hoc sc. tanquam miasma quoddam, sanguini impressum, adeòque intimè ipsi confusum, inde ad intestina latum, illis imprimis inimicum acrimoniam acidam hostilem affert, intestina continuò tamque fortitèr vellicat, stimulat, ut ex irritatione & crebriori contractione

ſeu repetitis ſpasmis non poſſit non copioſior ſanguinis fluxus excitari; undè, tumentibus ſanguine inteſtinis, eadem rubent & non rarò inflammantur, & per aperta partim, partim eroſa vaſa cruorem profundunt, quæ ſc. cruoris profuſio eſt conſequens ſaltem, ſeu effectus alterationis ſeu vellicationis inteſtinorum, ab acri rodente in benignâ, & miasmate virulento in malignâ dyſenteriâ, ita tamen, ut in hac ad fundendum ſanguinem non opus ſit prædictâ excoriatione. Abſurdumne hic erit, an verò conſonum, ſi fluorem iſtum ſanguineum in epidemiâ hâc cruentâ, qui prodit ex inteſtinis, eâdem ratione contingere ſtatuamus, quâ hæmorrhagia narium? Compertum enim eſt, nonnullos arteriarum carotidum ramos diſſeminari per univerſam tunicam glanduloſam, quorum præclarum officium eſt non ſolùm calorem & alimentum afferre partibus, ſed & alter ſubeſt uſus, ſc. plurimum ſeri deferre ad glandulas papillares; quapropter illarum orificia admodum hiare oportet. Eadem certè ratio eſt arteriarum meſentericarum, quibus cum officium commune eſt, plurimum ſeri, pituitam aliosque humores ſupervacaneos, aut vitioſos, naturaliter adducere ad inteſtina. Sanguis autem, ſi quantitate peccaverit, vel qualitate, vel impetu nimiò creatur, vi viam ſibi quærit, & conficit per utriusque dictos ramos arterioſos. Ecce! in dyſenteriâ epidemicâ dum miasmatis ſimilitudo in motu & mixturâ cum ſanguinis particulis intercedit nulla, neque adeò inter ſe convenire mutuoque congreſſu amplecti queunt, illicò ſequitur in adverſum conflictus & quidem major, quò ſanguinis particulæ magis ſibi adhærentes & particulæ

culæ illæ hostiles pertinacius insurgentes, ab utrâq; parte potentius operantur. Succumbit verò hoc in casu sanguis, velut in peste corruptus, humoresque statim à reliquâ hujus massâ, ne tota subindè labefiat, secernuntur. Subjectum itaque epidemicæ dysenteriæ primarium est ipsa massa sanguinea, dum sc. spiritus vitales, qui subtilissima & maximè activa sanguinis portio habentur, contagiosis effluviis atque exhalationibus ex infecto corpore emissis conspurcantur, atque hâc ratione fermentatio motusque p. n. & miasmatica dispositio sanguini ac spiritibus humoribusque cæteris imprimuntur.

§. XIV.

Hæc tanta miasmaticæ hujus sorditiei efficacia pariter in sanguinem ac profluentes inde humores, pariter in bruta ac hominum corpora sævit, non tamen semper eâdem malignitate, ast pari ferè semper contagio. Hinc epidemica dysenteria alia est maligna, benigna alia, utraque insigniter contagiosa, nunc cum, nunc sine febre affligere consueta. Malignam equidem hic locus & abhinc septennium in memoriam revocat, benignam, qui modò præsens fuit, autumnus præ se tulit, cujus occasione ei, qui delectatur numeris, ex septenario mysteria eruere licebit. Illa multos furibunda agressa plurimos trucidabat, hæc plurimos adorta non ita multos sustulit. Maligna enim plus habet in recessu, utpote quæ virulenta & quasi pestilens plures interficit, & quæ miasma suum hujusque vim per contagium magis propagat latiusque explicat. Quandoquidem omnia corpora, & sic quoque nostrum poris constant & materiæ subtili pervia sunt, unde radios quosdam sive effluvia

cum vehiculis indefinitis ex corporibus & nostro etiam egredi, egressamque in alia potius similia cognataque operari, sole meridiano clarius est: Corpus quippe & configuratione partium avidius illud recipiet, quod sibi quodammodo proprium est. Neque minus juxta diversi specie miasmatis activitatem in fermentando se seque multiplicando, ætherisque constantis cursum epidemia dysenterica observabitur plusminus contagiosa, maligna, atque pestilens, eaque aut solos homines occupabit, aut brutis juxta æconomos, solis animalibus domesticis v. g. canibus, felibus, aliquando etiam juxta veterinarios equis, item bovino generi &c. infesta erit.

§. XV.

Cum verò omne contagium, quicquid agit, contactu miasmatum suorum præstet, scire non ita pœnitebit, hoc contactu vel immediato, vel mediato demum inficere. Immediato contactu contagiosa certò refertur ab authoribus dysenteriæ, vel ob vaporationem malignam ex excrementis morbidorum factam, partim per ipsum anum in loco, ubi excrementa dysenteriâ laborantium jacent recondita, exceptam, partim inspiratione simul ex incautâ excrementorum inspectione intra corpus admissam; vel ob non benè abluta & purgata clysterum instrumenta, quibus dysenterici usi fuére. Hæc etenim cum necdum ab omni spiritu libera existant, sed potius portionem quandam retineant, hinc propter pulsum in universo continuum, quâ datâ portâ, in nobilissimas corporis partes sese recipiunt insinuantque, & sanguinem reliquaque fluida abominandâ spurcitie suâ offendunt. Mediato autem magis contactu

afficit,

afficit, quando virulentum hocce miasma per aëra, nunc totius regionis, nunc urbis, quo modo etiam à consortio ægrorum maximè remotos corripit, nunc hujus illiusve saltem domicilii dispersum est, quo, qui adstant & inserviunt cum Chirurgis, Pharmacopæis, Medicisque, servos, ancillas, omnium verò maximè consanguineos invadit, quia vehicula illa miasmatis per aërem delata velocius feliciusque opportuna subintrant loca, qualia jam consanguineorum censentur maximam partem esse corpora, nisi & in motu ac figurâ plurimùm differant.

§. XVI.

Quod verò febris hoc in casu fiat, vehemens admodum, si æger ætate floreat, vel cardiacis incalescat, (eaque interdum petechialis) haud difficile quisque percipiet ipsam ob particularum sanguinis secessum fieri. Hæ enim hic loci retentæ minus circulationis leges absolvunt, verum & in figurâ & motu mutatæ omnia inordinata producunt, acescunt, & fiunt corrosivæ, fibras partium carnosarum atque etiam nervosarum dissolvunt, & quidem ut in cincinnos resiliant, situmque priori contrarium necessariò acquirant, faciunt. Hinc aliæ particulæ antea per illas partes fluere solitæ, maximam partem in motu suo impeditæ & accumulatæ ignem igni, malum malo addunt. Jam verò, cum nihilominus propter circulationem pars quædam humorum continuò cum vehiculis insolitis, purulentis nimirum, vel partim corrosis particulis, jam excrementis factis, usque valdè heterogeneis in sanguinis massam propellatur, & spiritus eorum interstitia perfluens toto genere alium sanguinis massam perfluentem oppugnet, nil certè aliud, quam insultus

ſultus illos febriles exſpectabimus, teſte Sene; *dum pus fit, febres fiunt, confecto pure minus.* Prout autem partes magis magisque inficiuntur, imò à craſſis inteſtinis ad tenuia, & nonnunquam ad ventriculi ſubſtantiam usque morbi fomes ac focus proſerpunt, ſic etiam ob puris generationem affectus exacerbatio diſtinguitur, & quò quidem illa puris generatio major fuerit, eò quoque febri magis vel minus affligitur patiens. Comitatur lingua ſubalbida, mucilagine denſè obſita, & ſi vehementius æſtuet corpus, nigra etiam & ſicca obſervatur. Proſternuntur vires, disſipantur ſpiritus, vigiliæ mirum quantum vexant, anxietas & inquietudo hinc inde corpus jactant, ſitis arida miſeros torret, magnum certè periculi præſentis indicium. Aphthæ nonnunquam oris interna faucesque (aut inteſtina) obſident, præſertim ubi materiæ peccantis evacuatio adſtringentibus præpoſterè impeditur: interdum progreſſu morbi ſanguis ſincerus confeſtim effluit, præſertim ſi majora vaſa corrodantur: aliquandò ex inflammatione gangrænâ incurabili afficiuntur inteſtina, & ſi accidit, ut ad rectam ſuccesſivè ſimul propagetur malum, ægri ordinariò dolorem teneſmi acerbisſimum incurrunt. Supervenit non rarò ani procidentia, appetitus proſtratus, interdum nauſea & vomitus urgent, non rarò ſuccedit ſingultus, tanquam pesſimum ſignum, & cum vigiliis interdum deliria, & tandem quoque lethales convulſiones. Cunctæ verò hæ & prædictæ qualitates pravæ ſeu ſymptomata, quæ facilè ſe produnt, intenſum calorem arguunt, ac magnam in maſſâ ſanguineâ ut & viſceribus confuſionem.

§. XVII.

§. XVII.

Oriuntur hujusmodi epidemicæ dysenteriæ ex causâ plures affligente, in quorum sc. corporibus exaltatum miasma fermentativâ vi sese multiplicat. Inprimis animadverti meretur *aër* plus minus p. n. alteratus, cujus inæqualis constitutio semper magnum parit incommodum, & quatenus alimenta inquinat, *aquarum vitium ac fructuum hortensium corruptela & inquinamentum:* sic principem obtinet locum aëris non minus ingens caliditas, quam frigiditas; quarum illa non humoribus tantum, verum etiam massæ sanguineæ, quam nimis fundit & attenuat, fermentationem p.n. inducit; hæc verò non saltem propter nata indè tormina humores ad intestina abripit, verum etiam ob denegatam satis liberam transpirationem magis serosos fluidosque humores cumulat atque adauget. Enim verò non simplex talis aëris siccitas, neque simpliciter frigus tale per se dysenteriam producere solet, sed ea solum aëris intensè calidi constitutio, quæ sicca, maximè diuturna, & quam frigus acre intensum, sine singulari qualitate aëris interveniente mediâ, subitò excipit. Ubi non minus è contrario valet frigoris acerrimi cum intensiori æstu commutatio, quam, licet rarius, aliquandò in primo vere experimur; si nempè nimis gelido & intolerabili hyemis frigori aura vernalis derepentè superveniat. Hinc Hippocrates Sect. III. Aphor. 11, 12. *Si hyems sicca & aquilonia, ver autem pluviosum & australe fuerit, æstate necesse est febres acutas fieri, & opthalmias & dysenterias, mulieribus præsertim, viris naturâ humidioribus.* Item; *Si australis hyems & pluviosa, ver autem siccius & aquilonium, dysenteriæ fiunt.* Quorum effatorum con-

firmationem ſatis effectuoſam ſuggerunt anni 166ti æſtas & ſimul dyſenteria per potisſimas Europæ partes æſtuans, ut & conſtitutio anni illius ſeculi 76ti ac 84ti hyems frigidisſima, ver ſubſequens ſiccisſimum, & æſtas tota calidisſima. Quænam tempeſtatum currentis noſtri ad finem anni ratio fuerit epidemica? referre multis ſuperſedemus, dum quilibet æſtatis incommoda & moleſtias paſſus, poſt improviſum frigus, eò gravius plurimi gravisſimum exin dyſenteriæ malum tulére. Verum ut ut omnibus cœli conſtitutionibus dyſenteriam excitari poſſe compertum habeatur, plerumque tamen in fine æſtatis, & autumni initio caput extollere Medici ſuo tempore de hoc morbo debellando ſolliciti, unà cum ipſâ vulgi experientiâ, teſtantur. Deinde aëra ſecundant, quæ communiter perhibentur venenata, & ex illis ros quidam ſingularis, quo aliquandò brasſica capitata infecta, eſcas conficiendo noxias, dyſenteriam publicam lethalem feciſſe legitur. Rubigo & uredo poſt diuturnam ſiccitatem & aërem ſqualidum ſupra fruges vineasque deciduæ, ſeu miasma malignum evaporans ex terræ ſuperficie foliis arefactis inſtar arſenici adhærens, quot dyſenteriæ nonnunquam ſtimulos admoveant, præterquam quod Poëta canit:

Mox & frumentis labor additus, ut mala culmos
Eſſet rubigo,

Narrat in ſpecie hiſtoria anni ſeculi præcedentis 24ti & 66ti ob corruptos poſt aërem ſqualidum fructus & inde ſævitiem ortam memoratu digna. Rarisſimus caſus eſt, quem adnotavit Paulinus in *Append.* M. A. N. C. *Ann. VI. Dec.* II. *obſ.* 25. ubi grandior quædam muſca inſidens manui nobilis fœminæ acriter pungens,

gens, pulsa, tumorem prius induxit insignem cum malignâ inflammatione, post verò ægra, prægresso ingenti ventris dolore, purum tandem excrevit sanguinem; quo factum, ut ex hâc demum, quæ vel inviserant, vel inservierant, & ex his proximi pagi incolæ dysenteriam incurrerint. Non fuimus quidem nos operosi in examinandis varii generis cis Fftum nostrum vagabundis muscis, interim dari nonnullas, quæ per ictum & vulnus sæpè & nimis lædant, tot ubique æstivo tempore obvii ex inflammatione buccones testes esse possunt.

§. XVIII.

Restant ex caussis utriusque dysenteriæ mediatis remotioribus, quæ ad has nimirum disponunt, recensendæ ex rebus naturalibus. 1. temperies; quæ in hoc passu calida æquè, ac humida apta dicitur, & biliosa, salsedinem acrimoniamque sanguini suppeditans. 2. Ætas omnis; præsertim verò accusatur puerilis, eò quod magis sanguine & excrementis abundet, nec minus inde ipsi pleraque contingant profluvia; & juxta Hippocratem Sect. 111. Aphor. 30. ætas præcipuè virilis sive perfecta ansam præbet. 3. Sexus; qui uterque conspirat, fœmineus tamen magis ob raritatem sc. corporis, ob animum præ viris impotentem, in vetita proclivem, victum etiam deteriorem nonnunquam desiderantem. 4. Habitus corporis; ut, qui obesiori sunt præditi, aut qui nimiùm gulæ indulgent, vitiumque aliud in hypochondriis fovent, faciliùs certè corripiantur. Ex rebus non naturalibus supersunt somnus & vigiliæ, quæ si modum excedant, retardando impediendoque chylificationem, non ultimum ad inducendum hunc mor-

bum locum obtinent. Porrò quies nimia digestionem imminuens, & excrementa præter fas coacervans, ut & vehementiores tam corporis, potissimùm aëre æstivo, quam animi motus v. gr. exercitia diuturna, equitationes, præsertim in equis succussoribus, cursus & saltationes excedentes &c. quæ cuncta partim spiritus atque sanguinem, & quicquid in corpore humorum latitat, supra modum commovendo turbant, undè in dispositis facilè dysenteria unà cum febre excitari potest, partim spiritus dissipant, appetitum destruunt, atque ita absolvendæ digestioni minus idoneum reddunt ventriculum, cruditates cumulant, sicque dispositionem inducere valent. Similiter ira insignis hîc est efficaciæ, cui manus porrigunt curæ, metus, terror, & tristitia. Nec prætereunda excernenda, ad quæ etiam fluxus hæmorrhoidalis & fœminarum menses pertinent, quorum sc. justo diuturnior in corpore retentio, corruptio & acrimonia non parum ad affectus hujus generationem conferunt.

§. XIX.

Differentiæ ex recensitis facilè colliguntur; quare iisdem hîc multùm immorari vix operæ pretium erit. Sufficit, si exploratum habeat Medicus, utrum præsens dysenteria sit incipiens seu recens? quando nempè abest adeò frequens & torminosa excrementorum cum sanguine dejectio. An verò confirmata? quando in augmento & statu morbus est, & frequens adest humorum excretio: Num intensa? quæ ita insignis est, ut intestina velit quasi disrumpere; sed num remissa? in qua dolor ac dejectio remittunt: Sit continuata & sine intermissione, quæ communis illa & vulgaris? an periodica? quæ

certo & notabili interjecto temporis ſpatio ægrum apprehendit. Criticane, an ſymptomatica? ſolitaria, vel ſimplex? h. e. nec morbo alio ſtipata, neque multis circumdata Symptomatibus? an comitata, alia cum febre, & ſine hâc alia? modò cum materiâ paucâ, modo multâ. Sciat oportet, quænam dyſenteria inteſtina nunc craſſa occupet, nunc conficiat & excruciet tenuia? aut quænam utraque laceſſat? ità, ut ventriculus etiam ac vicinæ partes trahantur in conſenſum. Inveſtiget, quotuplices ſunt dyſenteriæ cauſſæ, totuplices etiam ac varias hujuſce morbi differentias. Alia enim dicitur publica vel epidemica, privata alia vel endemia: alia notatur benigna, maligna alia: alia cum dolore & quidem ordinariè, indolens alia ſeu ſine doloris perceptione.

§. XX.

Signa diagnoſtica informabunt nos 1. quando adventus dyſenteriæ ſit in expectatione? ſ. quando brevi ſit adfutura? quod fieri cognoſcemus, ubi leves horripilationes, ventris inteſtinorumque dolores, lancinationes, murmura ac borborygmi præcedunt & ſentiuntur; ubi præcordiorum moleſtia, ciborum faſtidium, ſomnus interruptus, inquietudo, in nonnullis ſitis & calor corpus premunt atque exagitant; ubi frequens præſtò & cacandi cupiditas efficere quicquam in ſuâ cauſſâ haud potis; ubi inſolito mœſtitiæ ac triſtitiæ gradu ingrediuntur tempus ægri, aut ubi ipſâ jam infeſtantur diarrhæâ, quam præcurrere plerumque necesſarium ducit. 2. manifeſtabunt, quando jam præſens adſit dyſenteria? idque optimè præſtabunt excrementa prodeuntia cum ingenti inteſtinorum depresſione, dolore, ac moleſtisſi-

mo viſcerum quaſi omnium deſcenſu, in principio morbi flava vel alba, ut in diarrhœâ fieri aſſolet, quæ ſequuntur ſpumoſa, poſt mucoſa, eaque pinguia quaſi, vel ſpermatis ranarum inſtar, vel albuminis ovi, vel fibras quaſi plurimas, tandem pelliculas caruncutasque oſtendentia, quæ demum omnia excipit cruor, modò copioſior, modò parcior, nonnunquam verò planè nihil ipſius. 3. An epidemica maligna & peſtilens ſeu contagioſa ſit dyſenteria? Colligetur ex eo, ſi multis in eâdem regione commune fuerit malum, pluresque cum ſymptomatis pejoribus & malignitati propriis moriantur. 4. ſigna cauſarum diſcimus ex (α) ægris, iisque aſſiduè inſervientibus, de aſſumtis, victu & vivendi modo examinandis, (β) præcurrentibus l. præſentibus anni conſtitutionibus, (γ) benè conſiderandâ ægrotantium idioſyncraſiâ, & denique (δ) ex ipſâ excrementorum diverſæ texturæ & conditionis inſpectione. 5. An ab inflammatione ortum trahat Dyſenteria? ex ſiti intenſâ, febre, ardore, æſtu & dolore pulſatili circà loca affecta exquiſitiſſimisque cruciatibus percipitur. 6. Quomodo ac quibus ſignis à reliquis cruentis alvi fluoribus ſeſe eadem diſtinguat? conſtat ex eo, quod in dyſenteriâ propriè dictâ parum ſanguinis cum variæ conſiſtentiæ mucoſis; aſt ſæpius & maximo cum dolore excernatur, cum è contrario in illis nunc ſanguis copioſior & ſincerus magis, nunc ſeroſus & inſtar loturæ carnium, abſente vulgò notabili, niſi quodam gravativo, dolore, nec adeò ſæpè prodeat. A fluxu hæmorrhoidali ſe ipſam ſecernit, quod in illo præter ſanguinem ſeorſim, & purum nonnunquam copioſiorem prodeuntem, fæces naturalis ſint conſiſtentiæ, ac inſuper

mate-

materia ſine ullâ inteſtinorum periſtole omni dijectioni, maximè dyſenteriæ propriâ, egrediatur.

§. XXI.

Antequam autem ulterius progrediamur, quæritur meritò hîc loci, quidnam mucoſa illa craſſa viſcidaque ſit materia, quæ magnâ plerumque copiâ in dysenteriâ excreta conſpicienda datur? Ut noſtram afferamus ſententiam, dicimus mucoſam materiam in dyſenteriâ partim pro nutrimento inteſtinorum irritatorum proximo ex inteſtinis læſis deſtillante, ſed depravato & cum iisdem excoriatis aut exulceratis asſimilari inepto, nunc ſub formâ muci, nunc ſaniei, nunc puris in cavum eorum deſtillante, prout diverſi hujus ſunt gradus & corruptelæ; maximè verò omnium pro ſanguinis ſero laudabili æquè, ac corrupto habendam eſſe, à glandulis inteſtinorum copioſisſimè ſecreto, inque horum cannalibus plus minusve coagulato, aut minus magisve, aut omninò non miſto. Fibroſum illud, quod excernitur, vel gelatinoſæ aut viſcoſæ exiſtunt ſanguinis partes, aut per fermentationem p.n. inductam, aut aliud quoddam peregrinum miaſma ita diſpoſitæ, ut per glandulas inteſtinales copioſiùs trajectæ ac ſecretæ, hinc genio & texturâ congruâ defraudatæ, in ejusmodi ex filis quaſi ac fibris compacta corpora ſecedant; vel ſunt propriè & reverà ramenta aut fibræ inteſtinorum, ſive de cruſtâ iſtâ, quæ horum carni obducitur, ſeu recti tunicâ craſſâ. Pellicularum ſeu ramentorum per anum dejectionem, quam plurimi teſtantur Authores, ſtatuimus eſſe exſiccati quaſi, & ab acido peregrino coacti ac coagulati fæculas: vel, ut aliàs loqui amant, humorum viſcidorum, craſſorum tenaciumque producta.

Quibus

Quibus conferre haud pœnitebit, quæ de hiſce pellibus in hyſtericis etiam reperiundis experientia Percelebris Viri Excell. Dni Præſidis communicavit in Diſput. Inaug. de Idolo Muliebri in vulgò ita dictâ Paſſione Hyſtericâ. In illis nimirum æquè, ac in his humores lenti admodum, ob tonum forſan inteſtinorum laxatum illorum tutò undique ſeu toti fiſtulæ adhæreſcentes, à morâ diuturniori junctâ acoris caloriſque p. n. manu, magis magiſque inſpiſſati, & à novis ſenſim adventantibus particulis aucti ac craſſiores facti fuére, ſervata ob continuum contentorum inteſtinalium tranſitum apertura; donec vel ab ipſâ naturâ, vel remediis ſtimulata inteſtina peregrinum hunc hoſpitem de ſede ſuâ deturbent, ſicque, evacuatâ materiâ, inteſtinorum ramenta tunicaſque refert. Ex parte etiam præter ramenta & pelliculas iſtius modi ipſa inteſtinorum ſubſtantia craſſiuſcula, ſeu caro quaſi fruſtulatim eroſa maximis cum doloribus torminibuſque rejicitur. Carunculæ autem, quarum paſſim apud Authores fit mentio, ſanè ſubſtantiæ inteſtinorum, ac quidem membranoſæ non videntur eſſe, ſed eſſe potius glandulas inteſtinales tumefactas, & progreſſu morbi à ſubſtantiâ inteſtinorum ſeparatas, & ſub excretarum carnium ſive molecularum carnoſarum formâ conſpicuas, cum plurimis aliis certò nobis perſuademus.

§. XXII.

Signa prognoſtica alia ſunt ſalutis, mortis alia, quorum pauca afferre præſens modo inſtitutum poſtulat. Majus certè periculum imminet, ubi maligna, ſecus ubi benigna dyſenteria incumbit. Si tenuia afficiantur inteſtina, mala eſt; tormina enim, dolo-

res & inquietudines ſecum vehit vehementiores & acutiores. Ventriculum, quia vicinus proximus, ad confuſionem conſenſumque ſimul dirigit, unde in principio vomitus bilioſus, qui ferè jungi ſolet cum ſingultu in progreſſu morbi in dyſenteriâ perſeverans deterrimus, & cibi faſtidium cum amarore oris &c. Quod ſi utraque inteſtina de ſtatu hoc miſerè conquerantur, omnis concidit ſpes; ſupereſt autem & affulget, ſi modò occupentur craſſa. Dyſenteriam, quæ à cauſſâ internâ ut ab atrâ & porraceâ, ut vocant, bile incipit, ac derivatur ſuccus corroſivus acidisſimus, valdè rodens inteſtina, exitioſam tradit, omnium tamen crudelisſima à pituitâ acidâ, atque ſalſâ; quoniam tenax & abſterſu difficilis. ècontrario autem non adeò periculoſa, ſed curatu facilis à flavâ bile, aut cibis acrioribus, aut fructibus horæis, aut aliâ quâdam cauſſâ externâ perveniens. Si epidemica, præſertim maligna, pejor ſæpisſimè eorum ſolet eſſe conditio, qui ab ægrotantibus effluvia magna, ut cum vulgo loquar, attraxerunt, quam qui ſolummodo contagio per aëra ſunt inquinati. Hæc cum febre juncta, aut ſi, quæcunque fuerit, ſuperveniat febris, aut quæ adſit, intendatur, malum eſt, inflammationis plerumque aut inſignis inteſtinorum corruptelæ ſignum. Crebrior fæcum excretio & excrementorum aut ſuâ ſponte aut per adhibita medicamenta in meliorem eumque naturalem magis ſtatum reditus ſalutem dicit; pesſimam verò horum conditionem nunciant dejectiones ſinceræ, nigræ, porraceæ, graveolentes admodum ac variæ; lethalem omninò, ſi veluti carunculæ prodeant. Neque minus periculum vitæ præſagiunt, ſimulque mortem

præ foribus augurantur, larga ſanguinis puri effuſio, ſitis intenſa, magna hepatis aut ventriculi inflammatio, vigiliæ contumaces, convulſiones ac deliria ſupervenientia. Mali ominis ſunt, macularum regresſus, ſudores frigidi, lipothymiæ, pulſus languidus, frigus extremorum continuum, cum vel ſine madore, utcunque actiones videantur vegetæ nimis, animusque præſens. Dolor vehemens cum caloris ſenſu & abominis tenſione, hujusque notabili elevatione diuturnus, remediis minimè cedens, mortis oppetendæ expectat tempus, ſicuti etiam ſæpè, quæ indolens occurrit dyſenteria, quo ipſo inteſtinorum gangrænam oſtendit, eſtque in dyſentericis præcipua mortis caus-ſa. Quod ſi lienteriæ aut aphthæ dyſenteriæ diuturnæ ſuperveniant, mala nimis, atque ut plurimum lethalia ſunt indicia; ſin autem maculæ nigræ vel tubercula poſt aurem appareant, miſerum funeſtumq; inſtat fatum. Si urgeat teneſmus cum paralytico ani hiatu, ob ani ſc. ſphincterem reſolutum, ita ut clyſmata injecta ſtatim elabantur, aut cum tantâ ob præſentem tumorem adſtrictione, ut nihil prorſus intromitti queat; mox tamen admittendus erit ſupremus dies, qui extinctionem afferat; lætus vero excipiendus tum, cum ructus ſeu crepitus ventris erumpere rurſus ſentiuntur, ope fermenti redeuntis ſuo modo in ventriculum, & digeſtionem primam reſtaurantis. De reliquo, ſenes & pueri hoc morbo correpti frequentius pereunt, quam mediâ ætate conſtituti. Mulieribus uterum gerentibus minatur abortum; superveniente tamen partu legitimo ſubindè ſolvitur, utpote qui etiam ante partum ſalutaris nonnunquam obſervatur. Sit autem hoc in caſu dyſente-

ria benigna, non maligna (etsi gravidis quædam non lethalis consignata fuit ævis rara) non nimis gravis neque longè ante partum; aliàs periculo ingenti vitam in discrimen, seu certam pacem lethiferam vocans. Similiter satis periculosa est, quæ scorbuticos invadit, aut qui non adeò sana in corpore sano fovent viscera. Tales ut plurimum extinguuntur. Quorum occasione nolumus prætermittere, dysenteriam quandoque etiam in alienam planè morbi transire speciem. Tempus durationis, quod adhuc superesse videtur in dysenteriâ, non poterimus determinare, utpote quod commodissimè omnium diversa caussarum activitas, enarratumque circumstantiarum concursus & absentia facient. Interdum satis chronica evadit; præterquam enim quod aliquot hebdomadum dysenteriæ frequentiores existant; ad plures usque menses imò annos durasse loquuntur tot apud authores exempla.

§. XXIII.

Quibus hactenus allatis, jam modum & media, quibus curatio institui possit, consideraturi, ut ex voto illa succedant, crebrò priùs & accuratè animadvertamus necesse est, utrum benigna, an maligna sit dysenteria? siquidem non in omni eadem valet medendi ratio, prout etiam diversa esse cupit, si vel à caussâ internâ, vel externâ, hæcque vel ab assumtis incongruis acribus, vel à contagio nata, & peculiaris in hoc, vel illo subjecto cacochymico attendi velit. Curatio morbum, ac ejus causam conjunctam respicit; hinc cum duplicem in dysenteriâ inveniri morbum superius §. 5. indigitaverimus, distinctas quoque observabimus morbi, sanguinis, ac intestino-

rum indicationes, ita quidem, ut ille ceu primarius generatim indicet, in utrâque dysenteriâ sanguinis crasin, quantum & quàm primum fieri potest, esse restituendam, speciatim verò 1. Orgasmum seu motum sanguinis p. n. turgescentem in dysenteriâ epidemicâ compescendum. 2. Malignitatem educendam, seu præter naturale & hostile illud, quod vellicando intestina spiritus turbat, ex sanguine removendum ac corrigendum esse: in benigna autem 1. Humores in sanguine peccantes alterandos, corrigendos, & 2. pariter (per loca convenientia) proscribendos esse. Alter porrò morbus intestinorum, ut secundarius suppeditat indicationes 1. Ut horum irritatio sistatur, simulque sensus doloris molestissimus sedetur. 2. læsis intestinis prospiciatur. Si itaque medendi methodum in ipsâ utriusque hujus morbi conjunctione servandam spectemus, tria præsertim Medico notanda ac exequenda injungi colligimus. Ac quidem 1. irritatio intestinorum tollenda, ac provocatus indè spirituum impetus cohibendus est, idque tam acria corrigentibus, quam anodynis sensum doloris nonnihil sopiendo. 2. in benignâ laxantibus abluenda intestina; in malignâ verò præcipitantibus ac blandè sudoriferis ventilanda massa sanguinea, tunc præcipuè, cum miasma contagiosum eliminandum est. 3. damnum intestinis illatum debitis vulnerariis, it. adstringentibus, sive stypticis similibusque resarciendum.

§. XXIV.

Pro his scopis ritè obtinendis, quoad primum (α) pungentem humorum acrimoniam in primis viis latitantem corrigunt medicamenta, quæ nunc absorbendo ac præcipitando, nunc abstergendo & minuendo

do humores acidos & corrosivos vim suam exerunt. Dabimus autem eò melius singulis subjectis convenientia, si antea probè investigatum fuerit, num eorum magis ad serosam, aut biliosam, an verò pituitosam acrimoniam inclinent corpora. Si acrimonia peccet serosa, auxiliantur *Bolus Armen Terr. sigill. Corall. Matr. Perl. Cinis ac Lap. 69. Putam. ovor. testud. s. cochl. hort. Umbil. mar. C. C. ac Ebur ust. & ppt. Off. hum. calcinat. sepiæ, Dens hippopotam.* atque hujus loco *Unicornu ver. pp. &c.* Cum hisce, quia in genere omne acre acidum suo modo destruunt, opportunè conjunguntur, & juvabunt, si acrimonia emerserit biliosa, *Aq. portulac. tormentill. plantag. Syrup. myrt. Cryst all. ppt. &c.* si incumbat pituosa, cum convenientibus aliis propinari simul possunt *Aq. menth. meliss. bacc. laur. junip. Rad. Zedoar. pimpinell. N. M. Mac. Cinnamom &c.* quæ non modò humorum acrimoniæ resistunt, sed ventriculi quoque digestioni, quæ non raró in hoc affectu vitiatur & corrumpitur, optimè ac singulariter inserviunt. In totâ enim dysenteriæ curâ summa semper stomachi habenda est ratio, ne, quò magis ille furit, eò pejor sit status morbi, & pessima insuper expectemus signa. Deinde (β) ex anodynis & narcoticis commendari volunt, merentur ac debent polychresta opiata; etsi sunt, qui ejus in hoc affectu usum planè abominatum velint. Omnes enim ferè moderni, & quidem rectè curam in dysenteriâ semper ab anodynis & narcoticis incipiendam suadent. Suntque talia vel ipsum *Opium correctum,* vel *Laudan. opiat. Essent. an od. &c. varior.* it. *Theriac. Mithridat. Diascord. Fracast. &c.* it. *Papaverina* &c. ad quæ accedit *Crocus*, cujus essentiâ præstantius nihil in hoc casu inveniri asserunt.

runt. Quod verò ad modum exhibendi opiata attinet, & insignem ulterius, quâ in hoc affectu pollent, efficaciam, placent mens & verba, quibus præivit Vir Celeberr. Dn9 Etmüllerus *Colleg. Pract. Sect. IX c. 3. art. 1. p. 129. & 136. Oper. Tom. II. p. 1. edit. 1708. Non danda sunt*, inquit, *opiata in principio sola, sed potius aliis, præsertim appropriatis mixta, idque in specie specificis & absorbentibus sudoriferis in malignâ: item, si opus fuerit, blandè intestina abstergentibus, in specie Rhabarbaro in benignâ jungi debent, vel purgantibus vesperâ antecedente præmittuntur, ut sic melius & tutius operentur. Vel quod melius, præmisso laxativo, una & alterâ vice (quod commodius manè porrigitur) ad somnifera & opiata (quæ tutius & consultius sub noctem dantur, quia rarò de die agunt; noctu verò felicius ægri dormiunt, ac quia circa noctem ordinariò exasperatur dysenteria) accedendum, & in horum usu perseverandum, nisi ubi urgeat malum; tum enim mitigatis utcunque opio symptomatibus blanda laxatio subjungenda, opio hic usurpato. Signum autem remittentis mali est, si ab opiatorum usu pedetentim somno naturali corripiantur ægri.* Quibus addendum (γ) quod, cum excretio in dysenteriâ sit convulsiva & spasmodica, experientia ac ratio doceant, *antepileptica* temperata & hîc cum opiatis non absurdè exhiberi, v. g. *sulph. Lycopod. U. C. verum, Ungul. alc. Succinata, Castoreata* &c. ac quod tam pro scopo temperandi humores acres, obtundendo destruendi sistendique in intestinis irritationem, quam mitigandi dolores paucis memoranda veniant pinguia ac quasi talia *Oleosa, Lacticinia*, it. *Adstringentia* seu *Styptica*, & *Vulneraria*; de quibus postmodum.

§. XXV.

Quoad secundum ex scopis, illud, quod intestinis adhæ-

ahæret & aliundè affluit, sine metu *purgabimus*, circumstantiis autem circa purgantia sequentibus probè trutinatis. (α) Non quovis tempore imperamus purgantia, sed ab initio, & quando adhuc vires constant; (β) Dysenteria sit potissimum benigna, non maligna. (γ) Sit sine febre aut inflammatione aliisque gravioribus symptomatibus. (δ) Si lateat, & clam regnet cacochymia (ε) Si ab assumtis aut cruditatibus ventriculi malum originem ducat. Dein humores noxios gradatim temperare conveniet, & foràs ejicere, non quidem potentioribus catharticis, sed blandioribus & paululum *adstringentibus*, vel semel, vel eadem cæteris paribus iterentur, donec sentina morbi sit exhausta & interjectis roborantis ventriculum & particulas noxias ex intestinis & sanguine removentibus deturbantibusque. Inter pharmaca sufficit *Aloë*, facilè autem cæteris palmam surripit *Rhabarbarum*, quod tutum est, nunc crudum, nunc parum tostum, ut partibus volatilibus exhalatis reliqua substantia intereà styptica minus laxet, & *Myrobolani*, quamvis pro quantitate & qualitate eorum, quæ dejiciuntur, varia electio atque præscriptio esse debeant. it. *Rad. Jalapp. Tamarindi*, *Cassia &c.* & pro ratione circumstantiarum purgantia *mercurialia*, præsertim si bilis nigra purganda ob *mercurii* sc. vim, qui acida ab alcalibus etiam fixissimis segregat, cæterisque corporibus, quibus cum arctè cohæret. Neque etiam, qui purgantium vices gerunt, *Clysteres* nos vocamus cum Helmontio remedia in dysenteriâ belluina, aut peregrina intestinis dicimus, aut emungere è venis cruorem credimus, sed subscribimus, qui illos à contemtu arcent, eosdemque aut anodynos atque maximè necessarios judicant,

cant, pro ſcopo ſc. materiam acrem temperandi, dolores mitigandi, proque muci acrioris firmiterque adhæreſcentis copiâ educendâ. Increbuerunt in hoc affectu utilitatis famâ Clyſteres vel ex *ſolo lacte crudo*, vel, ſi opus, *chalybeato c. ovor. vitell. vel album. & ſyr. roſat.* vel *Decoctionis fl. chamomill. roſ. rubr. cap. papav. fol. hyoſcyam. ſem. pſyll. ſumach. &c.* aut *rad. ſymph. cum theriac. aut ſevo hircin. diſſolutis*, ſpeciatim clyſteres *terebinthinati.* Conferunt quoque clyſmata *conſolidantia* ex. *Decoct. herb. vulnerar.* vel *jure* aut *ſucco cancror. fluviatil. c. Balſ. Peruv. ad ℥i. c. vitell. ov. ſolut. Emetica* verò eatenus planè rejicimus, quatenus per illa materia verſus inteſtina ſuperiora & ventriculum invitari, imò planè cogi queat. Aſt nonnunquam in initiis ſtatim movere vomitum nulli dubitamus in ſubjectis ad vomitum proclivibus, ægrisque eidem facilè auſcultantibus viribusque ſalvis. Fieri poteſt, ſi ſuſpicio adſit cacochymiæ & humorum in ventriculo moleſtæ ſaburræ, ſi morbus fuerit ab aſſumtis; vel à veneno, vel à pharmaco maligno, portione eorum adhuc in ventriculo exiſtente; ſi denique in malignâ contagium inſpirando hauſtum ventriculum ſaltem adhuc obſideat.

§. XXVI.

Sudoris tam per ſe, quam diaphoreticis ſeu ſudoriferis provocati in dyſenteriâ epidemicâ malignâ in ſpecie habendam eſſe rationem ſeriò cum plerisque ſtatuimus. Jubemur certè ejusdem in curâ, quæ in febribus continuis & malignis ſervari vulgò ſolet, methodi eſſe memores. Emendabunt proinde tales dyſentericos non ſolum diaphoretica ſeu ſudorifera, ſed & alexipharmaca non parum tribuent, quæ noxios & obnoxios miasmati humores in ſanguine ſtabulantes

tes

tes & vagabundos & inteſtinis inhærentes emendandi vi pollent, ſimulque peregrini hoſpitis mores inurbanos coërcent, mitigant, obtundunt, abſtergunt. Proderunt inprimis *ſcordium, ſcorzonera, contrajerva, biſtorta, ſambucus ejusque rob, ſem. citr. & aquileq. bacc. junip. rad. chin. lign. ſaſſafr.* &c. exque his parat. *Aq. ſimpl. ſpir. & Tinct. Bezoard. Varior.* illa potisſimùm, quam Excell. Dnus Præſes *noſtram* vocat. Quibus etiam accenſenda C. C. ſ. △e, *ſpir. ejus ſimpl. & Compoſ.* nec non ⊖*vol. U. C. foſſil. & ver. Lap. Bezoard.* it. *Bol. Armen. Corall. Terr. ſigill.* ♀*diaphor. ſ. & comp. Bezoard. min. var. comp. Fl.* ♀*ris ejusque Balſam. juniperin. ſuccinat. aut alio modo parat. Bulveres ppt. Bezoard. varior. tàm rubro, quàm albo ſuperbientes colore. Mithridat. Theriac.* atque ipſum opium *correct.* ſingulari modo exhibitum, cui *Maſſa* quoque *pilul. Bezoard.* Excell. Dni Præſidis tanto titulo præ aliis, & qui ſupereſt, digna annumeranda erit.

§. XXVII.

Venæ ſectionem circumſpectè in hoc morbo eſſe administrandam, quemadmodum omnes Practici monent, ſic & nos in eo non ſumus difficiles, ut noſtrum quoque ipſis adjiciamus calculum. Dubitamus, an his præſertim in locis imitandus Sydenham in *praxi ſuâ medicâ experimentali. ſ. opuſc. univerſ. med. p. n. 226. edit. Lipſ.* „*1695. Neque mihi aliud quidpiam,* inquiens, *incumbere exi-* „*ſtimavi, quàm ut primùm acres iſtos humores ſectâ venâ im-* „*mediatè revellerem, quo facto inſuper reliquam maſſam con-* „*temperarem, tùm etiam dictos humores per cathartica ſubducerem.* Nos profectò VSionem in utrâque dyſenteriâ conſultius omittendam, quam temerè inſtituendam ducimus; ſiquidem difficilius corpus ſanguine ſpiritibusque orbatum malignitati reſiſtere; morbo vero

inquinatum, ob vires per illum imminutas vix & non ſine labore convaleſcere deprehendimus. In benignâ fruſtranea erit, quia cauſſa maximè in inteſtinis hæret, quam VSione tollere incaſſum erit, nec quicquam valet intentio, quæ ſanguinis & humorum in ipſo contentorum revulſionem notat. In malignâ erit nociva ob allatam cauſſam, niſi plethora & ætas florens, quæ virium robur, non modò præſens, ſed futurum quoque promittunt in morbi principio ad adminiſtrandum incitent; ſicuti etiam obſequioſi ſumus, ſi fortè ſanguinis impetus vehementior urgeat, & ſubſit maxima inflammatio, dolor intenſus, febris cum pulſu pleno & valido.

§. XXX.

Quoad tertium, ut ultimum proſperè attingamus ſcopum, *adſtringentibus*, ut talibus, non citò utimur, neque hæc in principio, nec progreſſu morbi quicquam valent; ſed tum demum uſurpare licet, cum fermentum dyſentericum probè correctum totum ex corpore eliminatum, ſeu particulæ illæ acriores jam correctæ & evacuatæ fuerint; quia alioquin gravius incurritur malum, ubi retinemus illa, quæ fomitem ulteriori inflammationi obſtructionique, & quæ aut vitiando lympham, aut afficiendo genus nervoſum (huic in ſpecie inimicæ) occaſionem affectibus pravis & ſymptomatis præbent. Quod ſi verò nimis aliquandò inſequatur fluxus, ægerque haud periculo præ virium defectu careat, adſtringentia adhibeantur, ut hoc modo, quantum fieri poteſt, in caſu valdè præcipiti infirmus liberetur, poſteà aliis reſtaurandus. Laudantur *Herb. plantago, pimpinella, ſanguiſorba, lyſimachia, potentilla, milleſolium, centinodia* ſeu *polygonum*, præſertim *Polonicum cocciferum*, cujus *grana* inſigniter commendantur, *burſa paſtor. Rad. acaciæ, tormentill. filipendul. biſtort. Folia querc. Fl. roſar. balauſt papav. rh. bellid. hyperic. Sem. aquileg. plantag. portulac. naſturt. Mala Cydon. Meſpila, Myrtilli, Spong. cynoſb. juli corylor. Tunic. int. rubr. caſtan. & avellan. Gland. quern. Nuc. aſſat. aut Calyces ppt. N. M. Bol. Armen. Terra ſigill. Catechu, Argill. fornac. rubr.* ſeu *fumar.* cujus decoct. *c. lact. chalybeat.* non ſatis laude dignum, etiam in clyſteribus remedium; nec rejiciendum **ein Stück von einer alten (NB. geräuchten ſchwartzen) Tobacks-Pfeiffe/**

Pfeiffe / ut cujus vim in dolore etiam colico vulgus præstantem novit, *Alabaſtr. cand. Croc. ♂tis adſtring. Sacchar. Saturn. & Alum crud. in vin. rubr. vel lact. vaccin. &c.* aliaque, prout necesſitas & gravitas morbi exigunt, diverſimodè miſcenda, adhibitis ſimul memoratis vel aliis præcipitantibus ſeu abſorbentibus alexi pharmacis, aut, ſi opus, aliquo modo abſtergentibus. Atque his ritè adhibitis & mitigato malo, pro reſtituen dâ tandem omni inteſtinorum noxâ, in declinatione morbi arceſſenda *vulneraria*, quibus nempè hæc abſtergantur, conſolidentur & purificetur ſanguis. Cavendum verò, ne larga nimis conſolidantium, eorumque fortiorum adhibeatur doſis, ne facilè inteſtina venarumque lactearum obſtruendo oſcula colicum dolorem lethalem, obſervatum quondam, inferre potis ſit. Commodiora ex illis nominamus *Rad. ſymph. maj. Fl. hyperic. Herb. veron. heder. terreſtr. pyrol,* &c. ſanat *lac* ſæpius hauſtum in principio ſeroſius abſtergendi, quale *caprillum*; in progreſſu lac *bubulum* conſolidandi & glutinandi fine, aut ſolitarium, addito tantillo, ne coaguletur, *ſacchari, aut chalybeat, & incoct. rad. ſymph. maj. & tormentill.* aut hujus loco *Lac amygd. dulc.* & *ſem. ſive emulſ. c. aq. chalybeat. parat.* quò melius oleoſitas acidum involvat, viresque ejus obtundat. Præ ceteris eminent Balſamica, ut *Balſ. ♁ris terebinth. it. Peruv.* in vomitu inhibendo dyſentericis moleſto non tantum egregius, ſed inteſtinis læſis etiam mirè conducens, vel in formâ *pulv. c. ſacch. & corall.* vel *in vitell. ov. diſſolut. ad* ℥ß. Subveniunt itidem *Ol. ceræ*, vel *ipſa cera in calido juſculo ſoluta, ovum ſorbile c. butyr. rec. non ſalit. ſumt. gumm. tragacanth. Arab. & ſim.*

§. XXIX.

Queîs omnibus hactenus recenſitis annectenda forent, quæ ſpecificâ virtute huic morbo oppoſita dicuntur remedia, vel quod uni ſimul, aſt eximiè, vel pluribus unâ intentionibus ſatisfaciant: item ſymptomata mitiganda, quorum tanta non rarò in dyſentericis notatur atrocitas, ut ſubitò horum vires proſternantur. Verum cum brevitati ſtudeamus, quoad primum, evolvendi erunt Practici in his enarrandis plerumque multi, poſterius verò judicio & experientiæ prudentis Medici relinquimus. Unicum tamen tangemus *Teneſmum* ex muco

acri acido inteſtinum rectum ſtimulante, ſymptoma dyſenteriæ notiſſimum, moleſtiſſimum ac fermè ordinarium, ad quem tollendum, aut comitantem excoriationem aut exulcerationem mundificandam, & conſolidandam, præſtantius nil occurrit *Balſ. ♀ris terebinth. ſive intra ſive extrà admoto.* Cæteroquin etiam penſi habent *Ol. cer.* ℞ *lat.*, cui alii ſubſtitutum volunt melius *Balſ. peruv. Rad. ſigill. Salomon. in vino rubr. coct. anoque intruſ. Decoct. Verbaſc. in lacte, fol. querc.*, illud cum ſpongiâ & linteis multiplicatis, hoc tam cum ſpongiis, quam in formâ ſacculi apponendum, *ſuffitus* ano exceptos *ex aceto fervente lateri affuſo*, vel *thure & pice ſuper prunam projectis.* Ani procidentiam reſtituunt *fomenta* varia, quæ inter non infimum *Decoct. irid. fol. querc. parietar. cicer. rubr. fl. verbaſc. cum aq. ferrarior. vel lacte chalybeat. parat.* ut & minimè contemnendi *aſſeres querni, probè in furno calefacti pulvere maſtich. conſperſi,* inſidente, quamdiu ferri poteſt, ægro.

§. XXX.

Ex his itaque omnibus jam enarratis varia remedia compoſita pro externo pariter ac interno uſu concinnanda forent; ſed quia & hîc loci prudentis Medici eſt, formulas pro ratione cauſſarùm, circumſtantiarum, ætatis atque ſexus conditione componere ac variare, ſua cuique in his conſcribendis relinquitur libertas, quam etiam nobis hoc modo vendicamus. Et quemadmodum omnibus ſubjectis non omnia conveniunt medicamenta, ita nec omnibus, ſi ſymptomatum ægrorumq; idioſyncraſiæ curam geras, eadem diæta obſervari poteſt. Hæc ergo in præſenti ſufficiant.

